

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 12.

Fylke: Nordland,

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Beiarn,

Emne: Gammel eugkultur.

Bygdelag:

Oppskr. av: Foug. Steen.

Gard: Skrand

(adresse): Maljord.

G.nr. 45. Br.nr. 6.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Der nyttas ordene eug og utslått i vanlig betydning, men det nyttas benevnelse eug i forbindelse med utslåttene og, der sies "utenga". Det kan heude der på en gård finnes flere innumark teiger eller også utslåttene. I forbindelse med ordet eug, klarer begrepet ved visse tilføyelser f.eks. eug på innumark teigen som gården huse er bygget på, med heime euga. Men som dekke kan det da heite: gammelgårds euga, kuns eug, gammel eug, vil eug, gjøls eug der det dekkes med "eug" som er gjødet med husedyr gjødsel og kuns eug, eug som er gjødsel med gress fôr og gjødet enten med husedyr gjødsel eller kuns gjødsel. Utslått benevnes ofte som ovenfor nevnt med: utenga og utengslåttene. Du kjemmer ikke ordet "ekker", men jeg går ut fra at det har samme betydning som ordet "ekker", som vanlig brukes her som blant annet "dverg kinnaste", eller egentlig som alle gress som vokser på en gjødsalt åker, det vil si, en åker som har vært høstet kom på og året etter får ligge ubenyttet til karvekster. Det gress,

Dvergkievit og diverse tgressarter som da
 vokser på åkeren bli da med en felles beevuelse
 kall. ekker, og åkeren det vokser på bli kall ekker-
 åker. Enkelte sier: gjemelatt åker. Eng som var
 riktig godt gjøddet, og hvor gresset stod riktig
 tett, kalte de tjukkeng eller også feiteeng, forøvrig
 er forskjellige beevuelse på eng gitt ovenfor.
 Der er forskjellige beevuelse på høy, såsom:
 feithøy (gott gjøddet enghøy) småhøy, råpseng-
 gras, skoghøy, fra utslagslåtten, og blev beevuet,
 "sjuk-høy", det vil si høy fra utslåtten, som
 blev latt inne i låtten, som her kalles sjuk.
 Her nytttes ikke beevuelse på slåttene eller
 de forskjellige høyrer som benyttes. Det er
 forøvrig på den benytter laugårver her, heller
 ikke karte årer som på foreks. vestlandet i
 utent slåttmark. De passer lengden på
 høyrerne på den måte, at de setter årer-
 enden av høyrer opp under armhølen,
 strekker ut foten og fothælet, så lengden
 på øret blir fra armhølen til nåspissen.

2. Rydding. På svart de var ferdig
 med varama, var det engrensking
 å ha fall på for å få kvist og rusk bort
 fra slåttmarken før gresset vokste for-
 meget opp. Det var den som begynte
 engrensking for varama. På eng og
 utslått vokser her alltid trær! Hvis
 det skulle ryddes eller hugges bort noget
 av trær og buske på engene, var det gjerne
 i forbindelse med "lauving", og det arbeidet
 blev gjort i "lapparia", i tiden fra St.
 Hans til slått. De vedhugne trærne
 fikk ligge til høsten, men de ryddet rett
 de arhugne kvistene viss de låder som skulle
 slås.

Rusk og kristhænger, blev kaldt eugrenska-
dænger. Disse blev opphævet eller hvert som
de blev plukket og rullet isammen. Arkeidet blev
saa få uerul kaldt eugrensking. De lod
aska ligge uten å nytte den til gjødsel. Av krist
og lauv blev der så lite aske, at der var ingen
saa høydde sig an den. Der er lite stein i
eug og slatte markene, men der hvor der finnes
saa store av den, bli den ryddet vekk.

3. Maservakse eug. Der var karudyk-
ningen del primere i jordbruket, så
dyrking av eug blev del lite av, ja denne
blev der opret lite arbeide. Den blev
meest i eugen, gjorde de ingen for anstalt-
ninger for å få den bort. Naen serlige
tiltak med såning av gress for å hjelpe
opp gressvaksereed var del mesten aldrig
tale an, for de begynte med brukken av
künstgjødsel og arbeide eug kultiv med
künstleug; Åker saa blev full av egress
og matke legges igjen en tid, blev ikke tilstødd
med gressfrø. Ugressfrø og frø av forskjellige
ville gressarter fikk vokse fullt opp og blev slått
og nytet saa for til kreaturene under navn av ekkei.

4. Myr og vauusyk eug. Vanning.

Der blev gjort lite av grøftearbeider for
å lede bort vann fra vauusyk eug. Der hvor
en myr lå hindrende i veien for kjøring av
høy, blev der føret den mest nødvendige
gjødsling, og kortere grøfter blev tatt der de
ved litt arbeide med fordel kunne øke
vidden av slått eugen. Der er til dels mer
en rikelig med vedbår, så vanning har
vert iuødvendig.

5. Gjødsling. De gjødslet ikke eug

med vintergjødsel. All gjødsel saen blev opp-
 saulet og vinteren blev benyttet til dyrkning
 av korn og det nødvendige poteter. På de
 steder i bygden, hvor korn dyrkning for en
 vesentlig del var hindret grunnet nattefrost,
 brukte de dog mesteparten av gjødselen de saul-
 tet, på eugen. De satte litt korn, men det
 vilde ofte fryse bort om høsten. De begynte
 ikke å benytte naturgjødsel på eug der de drev
 korn dyrkning, for kunstgjødsel kom i al-
 minnelig bruk. Nå fast tidsangivelse er
 vanskelig å gi, da driftsmåtene i såhenseende
 kunne være forskjellige på de forskjellige gårder,
 i en overgangstid. Felv ut, nyttets eneste-
 parten av naturgjødselen på åkeren, og kunst-
 gjødselen på eugen, når det da ikke er tale
 om gammel åker som blir sådd igjen med
 gressstrø og nyttet til eug. Der blir det
 gjøddet sterkt med naturgjødsel i gjødsels-
 året. Av naturgjødsel, brukes nesten alltid
 kor-gjødsel på eug, fængjødsel brukes
 mest på åker. Eldre tid brukte de alltid
 saugjødsel til dyrkning av poteter, men
 også på eug, ved å hakke og smuldre den
 riktig sukk. Noen, bereknet styrken
 av gjødslingen etter antall lass, men det
 alminnelige var, at de gjødslet etter et au-
 prentlig skjøn eller åyemål.

6. Eug saen var gjødslet med vintergjødsel
 blev kalt fræuing av enkelte og gjødsleaug
 andre, og høyet som blev høstet fra den blev kalt:
 feithøy eller gjøslahøy.

7. Der hvor det var anledning til det, bygget
 de husene, særlig firs byggingene frem på
 bakkehell. Dette hadde dobbelt formål. Første

rette var hensikten å få gjødselsig til å renne nedover nedem for liggende grassmark, men også fordi markene omkring husene holdt sig tørre og mere fri for søle i langvarigt regnveir. De kalte gjødselen saem seig fra husene for: gjødselsig. Ved bygging av saemmerfjøs, sørget de mest nøytlig for å plassere dem slik at gjødselvaanen fra disse kaem nedem for liggende eug til gode. Det er skjelden anledning til i vårstørre utstrekning ved grøpning å få kunsiget til å renne hevre utover. Det er tinn ligårdene og enkelte gårder saem er bygget på, maene; hvor saem grøpning er nøytlig. De hadde intet serlig navn på eug saem var gjødslet av kunsig, men høy fra sadan eug var det de i første rekke kalte, feithøy. Det blev ikke akkurat lakt vinn på å legge åkrene på hønger og bakker for å få gjødslet eug saem lå nedem for, men en kalte også en sadan nøytighet med i beregningen.

8. Viss det blev tid til det, gjødslet de euga saem hastesen, men det alvinn deligste var å gjødsle den tidlig saem våren. Ofte kjørte de den på saem føre å la den i skårer eller mindre tunger, og spredde den utover straks saem gik av marken. De benyttet saemme redskaper under kjøring og spredning av gjødselen på eug saem ved åkerjødsling. Eldre tid, før de fik vognen å kjøre på, brukte de sleder med en kasse på til gjødseltransporten. De sa førstev ikke gjødsel, men "møkker". Sleden de kjørte gjødselen på, kalte de "møkkersten", og kassen de kjørte den i, kalte de "møkkerkjesto". Da de fik bikkvognen å kjøre

gjødsel på, kalte de den "uåkkerrogua" og
 "uåkkerroguekjisto." Da gjødselgreipene ikke
 kom i bruk her før i begynnelsen av 1890 årene,
 brukte de før den tid, traspoden, det de kalte
 for "rok." (Utsatt med trykk på bokstavel ~~e~~)
 Med ei rok kunne en ikke skuffe gjødsla
 direkte fra gjødselkvingen oppi gjødselrogua,
 slik som en gjør med et gjødsgreip. Et
 grav var da et nødvendigt redskap. Gjødsle
 smalle hakkes sammen før den kunne skuffes
 med "roko" oppi roguen. Spredningen med
 roke foregik på samme måte som med
 gjødselgreip. Før å få gjødseleu fere nok
 smuldret utover seggen, blev den slådd
 sammen med en gjødselklutte. En annen
 måte å smuldre sammen gjødseleu på og samtidig
 fordde den gjerd utover marken, var å hugge
 fire eller fem småbjørker og la kristene sitte på,
 å binde dem fast eller rase dem med et
 tau til en rogu eller karvskakler, og som
 ballast til å trykke kristene ned mot
 marken, baut de fast en passende stor
 steinhelle. Ved å kjøre denne kristdraen
 bortover den uggjødslede marken, blev
 resultatet minst likeså godt som å kjøre
 med en masse karv for å gjerd utover
 gjødseleu med. Sådanne kristdraer til
 gjerd gjødseleu utover marken med, brukes
 av mange frendenes. Rogue kom ikke i
 almindelig bruk før sist i 1870 og først i
 1880 årene, så sleder og "drag" var de almin-
 delige transportmidler før den tid til
 all slags kjøring. Forøvrig har ikke bruket
 av de forskjellige redskaper og arbeidsmåter
 skiftet på alle gårder, ja, selv ^{ikke} har alle

7.
makser på en gård samtidig. En færegangs-
mannen begynte, men det kunne ha artler
før at en arbeidsmåte eller et redskap kunne
bli almindelig brukt. Da der blev bygget
såpas nei at der kunne kjøres med vogn, tok
det flere år før alle fikk vogn å kjøre med.
De red eller gikk til kirke i flere år før det
blev almindelig å kjøre, eller at nei var bygget.
Det fortelles om Peter Eriksen, Gråsnes, når
han kjørte til kirke, hadde han noen
sittende på en fullpakket høysek bar i
hikvognen, men selv sat han på kappe-
ryggen og red.

9. De har brukt, og det er delvis fremdeles
skik, å la husdyrene beite på eng å utsletter.
De beitet ikke med tanke på at eng og utsletter
skulle bli gjøddet, men for å spare på fôret
lengst mulig om høsten. Om våren beitet
de på engen så svart det blev bar mark,
fordi det ofte skasket på høy til innefôring.
I almindelighet gjorde de sig ingen mening
om, enten det var til skade eller gav utbytte
eng. Det var å nytte det som valste på
marken mest mestlig. De kunne vanskelig
bedømme skadevirkningen av vårbeitingen
da de ingen erfaring hadde for hvordan
resultatet blev ved ikke å beite. Noen
avgjendede engstykker hadde de ikke i
eldre tid, og de beitet vår og høst hvor
der var noget å beite. Nygjødde eng-
stykker, og engstykker som var gjødde
ved flytting av grunder, skydde husdyrene
så likevel, da de avskyr å beite på eng.
Så er enggjødde.

10. Høstbeiting på eng færegår fremdeles

der det gjelder tudykket eug. Og ikke i den ut-
 strekking som i gamle dager. På kumbseg,
 fåregår endel høeiting om høsten. På ny
 kilsådd eug beites verken høst eller vår. Der
 fåregår endel høeiting om våren på tudykket
 eug, når det kviiper med foret. Det er da
 vesentlig søvne som bli sluppet ut så tidlig
 som det lar sig gjøre for lammens skyld.
 Om våren, blir der kum iunnsakelsesvis av enkelte
 beitet på gammel dykket eug. Der er mange
 som har stuttet hell med eugheitingen både
 vår og høst. Der blev en avgjørende forandring
 i dette, etter den første verdenskrigen, både
 hvad driftsmåten av jorden angår, og en
 mer rasjonal gårdsdrift vedhjelp av ma-
 skiner og brukten av gjødsel.

11. De gjorde ingen ting for å gjøre utover
 gjødselen som dyrene la eller sig på ~~støt~~
 beitet, men derimot med gjødsel som
 kunne ligge igjen der de hadde hatt grinde-
 ne stående om natten, og der hvor de kjørte
 gjødsel på euga, der brukte de en gjødselklukke,
 eller også kalt snikkerklukke, til å slå gjødselen
 utover med. Bekette hadde fasaug, som
 den fra Telesdalen, eller støtten var rett
 med en klukkeleggende vedrevende til å
 slå søvne gjødselen med. En sån klukke
 har ikke vært i bruk den siste manns alder,
 men gamle folk fortalte at de husket den
 brukte. Det var om våren de brukte gjødsel-
 klukken til å gjøre utover gjødselen.

12. Tukt til sist i 1880 årene var det utvilsomt
 å ha kreaturene i iunnevinger. De be-
 gyanke da å bygge sammen fias for storfe,
 mens de der eller bare hadde søvne i

innhegningene. Da det blev slutt med rovdyr-
 plagen og de frilt kunne slippe saueene på
 fjellbeitene, blev det held slutt med innheg-
 ningene. I midten av 1890 årene, var der saue-
 merfjås overalt i bygden. Passeringene av
 saumerfjåene var hvitt forskjellig. Der
 hvor det passet med atkansk ten til harrin-
 gene blev de bygget ved utslåttene, eller de
 blev bygget i utkanten av hjeemne teigen.
 Der var ingen som hadde mer end en
 saumerfjås. Enkelte hadde dog kjårene i
 vinterfjåset om saumeren også. Gjød-
 sla fra saumerfjåset blev i almindelighet
 spred utover den våren.

13. Sam ovenfor nevnt, stengte de i
 gammel tid alle kreaturene ind i inn-
 hegninger om natten den tid de gikk
 på beite. Hver gårdeier hadde kun en
 innhegning. De kalte den i grinder eller
 på Beiarndialekt, grinnu.

Grindgang eller kveing.

14. Grinnu, grinnu og grinnu. Grinnu-
 ningene som her blev kaldt grinnu,
 (flutalsfårmen) blev sammensatt av flere
 enkelt grinder, og antallet av enkelt-
 grinde ble i forhold til hvor stor
 innhegningen skulle være, og størrelsen
 blev eller det antal husdyr der skulle
 være i den. Hver grind var ca 2 m. lang
 og en met. høy, og var laget av tykke spiler eller
 av ca. fire sammen breie og 3/4 tom. tykke
 bord, som de kalte, reinnu; der var soppet
 inni firkantede grindstolper, som de kalte;
 grinnoka, en på hver ende av grinden.

med ca. 4 kam. mellemrum mellem hver
 reu. Grundstøben havde en længde a ca. 40 cm.
 ved den nederste grundreue og var til-
 spisset i enden så den kunne stikkes ned i
 marken. Grundstøben var ca 30 cm. oppe
 overste grundreue, og var ikke til så der blev
 en bukke på enden. Når grundreuer blev satt
 opp, blev der stukket hæl i marken for
 grundstøben med en jernstaur (spett),
 avstanden mellem hælene blev etter længden
 av hver grund. For at holde grundreuer sam-
 men opp, så hver enkelt grund ikke skulle
 falde fra hverandre, lagde de ringe av
 bjørkesælter som nærværende figen
 viser. De kalte dem "arje" eller "arri".
 De holdt enderne sammen med et stk.
 snor eller reu. De la disse arjerne over
 grundstøbene så to og to av dem blev holdt
 sammen. De slo sig sammen flere eller
 alle naborene på gården, og brukte grund-
 reuer i fellesskap, de hadde da alle bjørne
 og ungdyrene i en innhegning, og da de
 nu alle gjøt alle husdyrene, hadde de
 særene i særskilte grunder for sig selv. De
 sa: "a grundergang engå". De brukte ikke
 å gå med grunder på tusslåtterne, men de
 hadde særskilte engstykker som de gikk
 med grunder på. Når de var foretts. fire
 naborene sammen av grundreuer, gikk de
 med grundreuer på engstykker til høstet
 de to av naborene det ene året, og de to
 andre det neste år. På skiftet de annet
 hvert år med grundgangen på engstyk-
 kene. De flyttet grundreuer hver dag og

amener hver dag eller som veir og forholdene var til. Gjødseel som var fordelt i gjerdene når grændene blev flyttet, blev slådt udover med en gjødseelklubbe. Der findes ikke gårder længere som brüke gränder. Hvad tid de stillet med dem er gitt svar på ovenfor. 15. A lagge fellemeener til å skremme udgr bare fra grændene med, som uakten, blev ikke brukt her.

16. For å holde udgrerne bare fra grændene som uakten, holdt de vakt. De hadde små vakt hüs av hard. De stod på meier så de kunne flyttes som tidlig som de flytter grændene. Hüsene kalte de grändhüs. Da der var udgr som kvang falk til å gjøte hele hüsken, som ått å stark, var det altid vaksue som gjette, en eller to sammen. Det var vanlig at dem som gjette holdt vakt ved grændene, men som der var kün en som gjette om dagen var det altid to som holdt vakt ved grændene som uakten. Der var bytte på gjesteingen og vakt holdet. När der var flere uabaer, delte de gjesteingen så de gjatte hver sine dager, og hadde vakt ved gränden hver sine netter. Vakt holdet ved grændene tok slut omkring sist i 1870 eller först i 1880 årene.

17. Gjesteen fikk alltid mat når han kom med hüsken til grændene om kvelden. De kalte den maten for "grändbåt". Det var som oftest en flathödlepse påsmürt med smør og ost, eller, hvad der var mest almindelig, påsmürt med rüme. När der var flere uabaer som hadde sine

3208

hüskaper i samme gründer, gav de gjæben
gründerbåle hver sin kveld, og da satte de sin
ere i ikke å vise sig kniþæen med å seiðne
nånnene på gründerbålen.

18. En har ikke her hatt sæuefjøs uten gult
og som stod på hjul, til å flytte utover euga.
Her brukte de alltid gründer til å ha sæuene i.

19. Det er ingen av de art som er nevnt av Trar
Åsen, som brukes her i forbindelse med byd-
ningen Kve. (gründer) På enkelte gårder hvor der
botte innflyttere fra foretts, grüthaus dalen eller Trände-
lagen og Vas, hadde sine egne benevntser på enkelte
ting. Trø, brødd, å trø, sa de når de la trø på
et bak. (bædründerlaget for uever og tarv på et bak.)
De sa, og det sies kjeldes enda: vi ska trø bak idag,
eller, vi har brødd bak idag. Täg (täug) De sa, når
de skulle gå med gründer over et eng & tälke: Å gründer
tra euga, idet de kalte gjødselen som blev eller
hüskaperen der gründerne hadde stått for, tra gründer-
tra. Her sa de om en eng der var gjødslet ved å
gå over den med gründerne, at gras stod så høt som
i en åker, Bøkkelle kalte da sådanne engstykker for
gründeråkra, andre: tra åkra og tra eng.

20. De få sekrene som er i bruk her, er oppstod de siste
mange alde. Den ene av dem nemlig Vestlisaker, er
en særskilt gårdshruk. De øvrige sekrene har inn-
gjerdede engstykker som gjødles med den oppsæulede
sæuene og jøbel, veske är, tidlig på våren, og det
innhøstede foret kjøres hjem på slede om vinteren.
De kaller det for sekublak.

21. Den del av Beiaru som søker til Fjarddistriktet
gjødles eng og fiske av fiskerøffell. De kaster
fiskerøffellen utover euga tidlig om våren, og
lat det ligge for sol og regn og røttel det sammen den
sammere, eller stak det ned i marken med en
spade, men overflaten. Med dens laks gjødsling er
det slutt med her i bygden. Andre uttryk også som
gjødsel.

Wrdl.
Reiarn

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING
ADR. NORSK FOLKE MUSEUM
BYGDGY

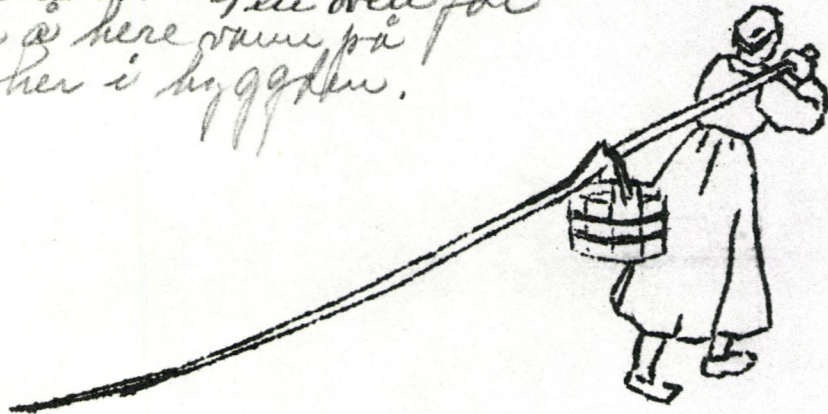
Ver gild og skriv svaret med blyant på same ark.

Tilleggsspørsmål til nr. 5 Vannbæring.

I Tinn i Telemark har ein for eit par mannsaldrar sidan bore vatn på ei lang stong. Ein bar den eine enden over aksla, den andre enden drog ein etter seg på marka. Taret hekk på stonga bak ryggen at den som bar (drog). Ein liten mothake på stonga gjorde at handtaket på båtta ikkje gleid. Stonga var såpass mjuk at vatnet ikkje skvampa over.

Utanom denne opplysninga kjenner ein no denne metoden berre frå Värmland i Sverige. Det kan henda at det tidlegare har vore meir vanleg å bera vatn på denne måten. Hugsar nokon i Dykkar bygd noko om det?

*Ja, men for
nervete måte å bera vann på
er ikkje her i byggen.*

Tilleggsspørsmål til nr. 12.

Finst det noko opplysning om at ein brukar eller har bruka fiskebein og fiskehovud til brensel?

Har ein bruka kumøkk til brensel?

*Fiskebein fiske hoder har
ikke vært brukt som brensel*

*Heller ikke gjødsel i nogen
form har vært brukt som brensel.*

Fritz Steen,

3266

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING